

BİBLİYOGRAFYA :

Kindî, *Resâ'il*, I, 107, 114; Fârâbî, *el-Cem' beyne re'yeyi'l-hakîmeyn* (nşr. Albert Nasrî Nâdir), Beyrut 1986, s. 98; a.mlf., *et-Ta'likât*, Haydarâbâd 1346, s. 3; a.mlf., *Risâle fi'l-akl* (nşr. S. J. M. Bouyges), Beyrut 1986, s. 8-9; a.mlf., *et-Tenbîh 'alâ sebîlî's-sa'ade* (nşr. Sahbân Halîfât), Amman 1987, s. 233; a.mlf., *Fuşûl munteze'a fi 'ilmi'l-ahlâk* (nşr. Fevzî Mitrî Neccâr), Beyrut 1993, s. 51; İbn Sînâ, *eş-Şifâ' et-Tabî'iyât* (6), s. 39-40, 186; a.mlf., *el-İşârât* (nşr. Mahmûd Şihâbî), Tahran 1960, s. 40, 95, 99; a.mlf., *en-Necât* (nşr. M. Takî Dânişpejûh), Tahran 1364 hş., s. 532-534, 540-543; İzmirli İsmail Hakkı, *Felsefe Dersleri*, İstanbul 1330, s. 126-127; Ali Durusoy, *İbn Sînâ Felsefesinde İnsan ve Âlemdeki Yeri*, İstanbul 1993, s. 141-143; Emîr el-A'sem, *el-Muştalahâtü'l-felsefiyye 'inde'l-'Arab*, Beyrut 1997, s. 341-342; İsmail Kara, "Babanzâde Ahmet Naim Beyin Modern Felsefe Terimlerine Dair Çalışmalar", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 4, İstanbul 2000, s. 202-203.

ALİ DURUSOY

KABUL

(bk. İRADE BEYANI).

KABÛLÎ

(قبولی)

(ö. 883/1478)

Divan şairi.

Bir şiirinde, divanını Fâtih Sultan Mehmed'e takdim etmek üzere 880 (1475) yılında topladığını ve bu tarihte otuz dokuz yaşında bulunduğunu söylemesinden hareketle (vr. 350^a) 841'de (1437-38) doğduğunu söylemek mümkündür (*Külliyât-i Divân-ı Kabûlî*, s. 8). Hayatı hakkında kendi eseriyle yakın arkadaşı Hâmidî-i Acem'in padişaha sunduğu divanında bulunan, her beytin birinci mısraının ilk harfinden "Kabûlî" adının oluştuğu bir müveşşah ve ölümüne düşürülmüş bir tarih kıtası (a.g.e., s. 6-7) dışında kaynaklarda bilgi yoktur.

Divanındaki bir beytinden (vr. 69^b) aslen İranlı olduğu ve Şirvanşah'a (Ferruh Yesâr) yazdığı kasidelerden (vr. 127^b-129^b) bir süre Şirvan'da kaldığı anlaşılmaktadır. Şirvanşah'tan itibar görmesine rağmen (vr. 211^b) bilinmeyen bir sebeple oradan ayrılmış, muhtemelen Fâtih Sultan Mehmed'in âlim ve şairlere değer vermesi sonucu artan şöhretini duyup Şirvan'dan Osmanlı ülkesine gelmiştir (a.g.e., s. 9, 14). Önce Amasya'ya uğrayıp Şehzade Bayezid'e sunduğu Farsça iki kaside ile ve bir imtihan neticesinde şehzadenin iltifat ve ihسانlarına mazhar olmuştur. Bir ka-

sidesinde (vr. 113^b) kendisinin sıradan bir kişi olmadığını, "ehl-i maânî" tarafından yetiştirildiğini, kaside ve gazelde Zahîr-i Fâyâbî'lerin, Hüsrev-i Dihlevî'lerin ruhlarından mânevî yardım aldığını ve şehzadeden gerekli ilgiyi gördüğü takdirde kendisinin de onlar gibi büyük şair olacağını söyleyip bütün tahsilinin edebî sahada ve bilhassa şiire yönelik bulunduğunu ifade eder (vr. 12^a). Kabûlî daha sonra saraya ulaşmanın yolunu bulmuş ve ilk kasidesini sununca Fâtih Sultan Mehmed'in takdirini kazanarak maiyet erkânı arasına dahil olmuştur. Ancak kendisini çekemeyen vezirlerin olduğunu ve padişahın meclislerinde sık sık görülmesiyle huzura çıkmasını hoş karşılamayanların bulunduğunu belirtmesi (vr. 225^b, 233^b) itibarının azaldığını göstermektedir. Nitekim altı yedi yıl içerisinde padişahın çevresinden uzaklaştırılmıştır. Bunun sebebi muhtemelen geçimsiz bir tabiata sahip olmasıdır. Divanında birçok kimseye satıştığı, vaktiyle Şiraz sarayında beraber buldukları Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'yi bile hicvettiği göz önünde tutulursa Fâtih ve etrafındakilerin onun bu karakterini beğenmedikleri düşünülebilir.

Ömrünün sonlarına doğru çok sıkıntı çeken Kabûlî, bir yandan dünyadan hiçbir beklentisi olmadığını söylerken (vr. 221^b) diğer yandan sultana ve devlet ricâline sunduğu kasidelerle tekrar hünkâr meclisine girmenin yollarını aramıştır. Nitekim kendisinin gerçek hayat hikâyesi olan divanını düzenleyip 880 (1475) yılında Fâtih Sultan Mehmed'e takdim etmiştir; ancak bu da fayda vermemiş, Hâmidî'nin ifadelerinden anlaşıldığına göre (vr. 340^b) yoksulluk ve zaruret içinde vefat etmiştir. Nahcuvânî yerini belirtmeden onun İstanbul'da medfun olduğunu kaydetmektedir (sy. 14 [1341], s. 50).

Kabûlî'nin tek eseri, İsfahanlı Gıyâs adlı bir hattata tertip ettirdiği güzel bir ta'likle yazılmış *Külliyât-ı Divân-ı Kabûlî*'dir. Eserin bizzat şair tarafından Fâtih adına düzenlenmiş olan nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı olup (Ayasofya, nr. 3958) İsmail Hikmet Ertaylan tarafından bir tanıtım yazısıyla birlikte tıpkıbasım halinde neşredilmiştir (bk. bibl.). Esas itibarıyla Farsça şiirlerden meydana gelen altı bölümlük külliyatın birinci bölümünde münâcât, na't, medh-i sultân vb. şiirler, ikinci bölümde kasideler, üçüncü bölümde hezeller, dördüncü bölümde gazeller ve beşinci bölümde "Gazeliyyât-ı Türkî" başlığı altında on iki gazel bulunmaktadır. Altıncı bölümde Fâ-

tih'in methine dair Farsça kasideler yer alır. Divanda mevcut olan ve Fâtih dönemi fetihleri, Ali Kuşçu'nun Türkiye'ye gelişi, padişah ve şehzade meclislerindeki sohbetler, gazâyâ çıkılırken sancak altında dua edilerek kasideler okunması gibi olayları anlatan şiirler eserin önemini arttırmaktadır. Kabûlî bazı manzumelerin de aynı dönemde yaşayan Sâilî, Kâşifî, Vâhidî, Hâmidî gibi şairler ve onların edebî kabiliyetleriyle kendisi gibi dışarıdan gelen şairlerin padişah, şehzade, vezirler tarafından nasıl imtihan edildiği gibi konular yanında Fâtih Sultan Mehmed dönemindeki hat, tezhip ve cilt sanatları hakkında da bilgi vermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Külliyât-i Divân-ı Kabûlî (nşr. İsmail Hikmet Ertaylan), İstanbul 1948; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 3-28; *Külliyât-ı Divân-ı Mevlânâ Hâmidî* (nşr. İsmail Hikmet Ertaylan), İstanbul 1949, neşredenin girişi, s. 12, 22; Necla Çobanlı, *XV. Yüzyıl Şairlerinden Hâmidî ve Kabûlî'nin Türkçe Şiirleri* (mezuniyet tezi, 1949-50), İÜ Türkiyat Enstitüsü Ktp., nr. 353; Halûk İpekten, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, İstanbul 1996, s. 43-45; a.mlf. v.dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara 1988, s. 237; Safâ, *Edebiyyât*, IV, 342; Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1988, s. 278, 293, 297, 343; Hâc Hüseyin Nahcuvânî, "Nüfûz-ı Zebân u Edebiyyât-ı Fârisî der Türkiye, Devr-i Âl-i 'Osmân", *Neşriyye-i Dânişkede-i Edebiyyât-ı Tebrîz*, sy. 14, Tebriz 1341, s. 42-54; M. Glünz, "Dichter und Dichterisches "Ich" Bei Qabûlî", *ZDMG Suppl.*, VIII (1990), s. 400-406; Abdulkadir Karahan, "Hâmidî", *ELP* (İng.), III, 133-134; İskender Pala, "Kabûlî", *TDEA*, V, 66.

İSA KAYAALP

KÂBÛS b. VEŞMGİR

(قابوس بن وشمگیر)

Ebü'l-Hasen Şemsü'l-meâlî
Kâbûs b. Veşmgîr b. Ziyâr el-Cilî
(ö. 403/1012)

Ziyârî emîri
(978-981, 998-1012).

Kardeşi Zahîrüddevle Bihistûn'un (Bîsütûn) 367'de (978) ölümü üzerine tahta çıktı; bu tarihten önceki hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Zahîrüddevle'nin ölümünden sonra kayınpederi Dübâc b. Bânî Cilî, Sâ mânîler'in de desteğini alarak Zahîrüddevle'nin çocuk yaşta oğlunu tahta çıkarmak için teşebbüse geçti. Kâbûs da ordunun desteğini ve Ziyârî topraklarının Sâ mânî nüfuzuna girmesine engel olmak isteyen Bûveyhî Hükümdarı Adudüddevle'nin yardımını elde etti ve rakibine üstün gelerek Taberistan ve Cürcân Ziyârî emîri oldu (Receb 367/

Şubat 978). Kâbûs, bu yardımından dolayı sikkelerinde Adudüddeve'nin adına yer vererek Büveyhîler'i metbû tanıdı. Abbâsî Halifesi Tâi'-Lillâh da Kâbûs'a ahd, hil'at ve Şemsülmeâlî lakabını verdi (368/978-79).

Tahta geçtikten kısa bir süre sonra Kâbûs'un Adudüddeve ile ilişkileri bozuldu. Cibâl'de bir bölgenin emîri iken isyan eden Adudüddeve'nin kardeşi ve kendisinin damadı Fahrüddeve'ye sığınma hakkı vermesi Kâbûs ile Büveyhîler'i karşı karşıya getirdi. Taberistan ile Cürcân sınırında yer alan Esterâbâd şehrinin etrafına hendekler kazarak savunmaya hazırlanan Kâbûs'un yapılan savaşı kaybetmesi üzerine bütün Taberistan ve Cürcân toprakları Adudüddeve'nin eline geçti (Cemâziyelevvel 371 / Kasım 981). Esterâbâd yenilgisinden sonra Horasan'ın merkezi Nişâbur'a giderek Sâ mânîler'e iltica eden Kâbûs ve Fahrüddeve, Sâ mânî Emîri II. Nûh'tan yardım istediler. Sâ mânî emîri bu isteği kabul ederek Horasan ordu kumandanı Hüsâmüddeve Taş'a büyük bir ordu ile Cürcân'a saldırıya geçme emrini verdi. Ancak Cürcân önlerinde yapılan savaşta (372/982-83) Büveyhîler Sâ mânî ordusunu kesin bir yenilgiye uğrattı.

Müeyyidüddeve'nin ölümünün (373/984) ardından Vezir Sâhib b. Abbâd'ın çağırısı üzerine Fahrüddeve, Büveyhîler'in Cibâl kolunun başına geçti; ancak Kâbûs aynı şansa sahip olamadı. Çünkü Fahrüddeve, Sâhib b. Abbâd'ın etkisiyle Kâbûs'a topraklarını geri vermedi; on yedi yıl Sâ mânî topraklarında mülteci olarak kalan Kâbûs, Fahrüddeve'nin ölümünden (387/997) sonra ülkesine dönebildi. Kâbûs'un kumandanları önce Taberistan, arkasından da Cürcân'da Fahrüddeve'nin yerine geçen oğlu Mecdüddeve'nin kuvvetlerini mağlûp ettiler. Kâbûs, Cürcân'a girerek yeniden Ziyârî tahtına oturdu. Daha sonra hâkimiyetini Taberistan ve Cibâl'e kadar genişletti (Şâban 388 / Ağustos 998). Kâbûs, ikinci emirlik döneminde Gazneli Mahmud ile yakın münasebetler kurdu; fakat Abbâsî halifesinden başka hiçbir kimseyi metbû tanımadı. Oğlu Minûcihr zamanında Ziyârîler Gazneliler'e tâbi oldular.

Kâbûs'un en küçük bir suç, hatta bir şüpheden dolayı kolayca ölüm cezası vermesi, ordunun önde gelen kumandanlarının kendisini tahttan indirmek için harekete geçmesine sebep oldu. Cürcân dışındaki kalesinde Kâbûs'u kuşatma altına alan âsi askerler idare merkezi Cürcân'ı

kontrol altına aldılar. Taberistan valisi olan oğlu Ebû Mansûr Minûcihr'i babasına karşı kendileriyle ittifak etmesi şartıyla tahta geçmeye davet ettiler. Minûcihr, tahtı başkasına kaptırmamak için isyancılarla birleşmek zorunda kaldı. Çaresiz kalan Kâbûs tahtı oğluna bırakmayı ve ömrünün Cenâşk Kalesi'nde geçirmeyi kabul etti (402/1011-12). Ancak âsi askerler, hayatta kalmasının kendileri için tehlikeli olabileceğini düşünerek onu öldürdüler. Bir kış günü üzerindeki elbiseleri çıkarıp soğuktan donarak ölmesine sebep oldukları da rivayet edilir. Ebû Bekir Muhammed b. Ali es-Serahsî ile Ziyâd b. Muhammed el-Cürcânî gibi şairler Kâbûs'u öven şiirler yazmışlardır. Kabûs 397'de (1006-1007), bugünkü Cürcân dışında Deştigürgân'da kendisi için Kûmbed-i Kâbûs adıyla meşhur 57 m. yüksekliğinde, silindirik gövdeli bir kule-mezar inşa ettirmiştir (geniş bilgi için bk. *El²* [İng.], II, 1139). İrân'ın Cürcân (Gürgân) eyaletinin ikinci büyük şehri olan Kûnbedikâbûs ismini ondan almıştır.

Arapça ve Farsça şiirler kaleme alması yanında döneminin edebî nesir yazarlarından biri olan Kâbûs, Bedüzzaman el-Hemedânî ile birlikte secili nesrin öncülerinden kabul edilmektedir. Edebî mektuplarından bazıları Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Yezdâdî tarafından muhtemelen 613'te (1216) *Kemâlü'l-belâğa* (*Resâ'ilü Şemsî'l-Me'âli*) adlı eserde toplanmıştır. Eser Kâbûs'un Sâhib b. Abbâd, Muhammed b. Abdülcebbâr el-Utbî, Ebû İshak es-Sâbî gibi devrin meşhur âlim, edip ve şairlerine yazdığı mektuplarla kendisine gönderilen cevabî mektupları ihtiva etmektedir. Mektuplarının bir kısmı İbn İsfendiyâr'ın eserinde, bazı şiirleri *Mu'cemü'l-üdebâ*, *Lübâbü'l-elbâb*, *Yetîmetü'd-dehr* gibi tarih ve edebiyat kitaplarında yer almaktadır. Kâbûs'un kaleme aldığı bir mektup "el-iftihâr ve'l-itâb" konusunda örnek metin olarak kabul edilir.

Kaynaklarda başta ilm-i nücüm olmak üzere felsefe ve astronomiyle uğraşmış geniş kültüre sahip bir emîr olarak tanımlanan Kâbûs aynı zamanda iyi bir hattattır. Âlim, edip ve şairlere önem vermiş, sarayı ilim adamlarının toplandığı bir yer olmuştur. Kâbûs, 388'de (998) Sâ mânî ülkesinde Cürcân'da doğan Bîrûnî de onunla birlikte Cürcân'a gelmiş, *el-Âşârü'l-bâkıye* adlı eserini kendisine ithaf etmiş, eserinin çeşitli yerlerinde Kâbûs'u övmüştür. İbn Sînâ, onun âlimleri himaye etti-

ğini bildiğinden kendisiyle görüşmek üzere Hârizm'den Cürcân'a gitmiştir. Ebû Mansûr es-Seâlibî, adalet ve ihsanın kaynağı olarak gösterdiği Kâbûs'un âlim ve bilge kişiliğinden övgüyle söz etmiş, *el-Mebhec* ile *et-Temşil* (*et-Temessül*) ve *l-muĥâĥara* adlı eserlerini onun adına kaleme almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sâhib b. Abbâd, *Resâ'il* (nşr. Abdülvehhâb Az-zâm – Şevki Dayf), [baskı yeri ve tarihi yok], s. 4, 6-9; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, II, 415; Muhammed b. Abdülcebbâr el-Utbî, *Târîh-i Yemînî* (trc. Cerbâzekânî, nşr. Ca'fer-i Şiâr), Tahran 1345 hş., s. 48-68; Seâlibî, *Yetîmetü'd-dehr* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1377/1957, IV, 59-61; Rûzrâverî, *Zeylû Tecâribü'l-ümem* (nşr. H. F. Amedroz – D. S. Margoliouth), Kahire 1334/1916, III, 15-18, 24-26, 28, 93-94, 98-99, 297-298; Bîrûnî, *el-Âşârü'l-bâkıye 'ani'l-kurûnî'l-hâliye* (nşr. E. Sachau), Leipzig 1923, s. 4; Keykâvus b. İskender, *Kabusname* (trc. Mercimek Ahmet, nşr. Orhan Şaik Gökyay), İstanbul 1974, s. 7, 129-130, 308-310, 350; İbn İsfendiyâr, *Târîh-i Taberistân: An Abridged Translation of the History of Tabaristân* (trc. E. G. Browne), Leiden-London 1905, s. 20, 36, 76, 78, 86, 89, 90, 92, 225-234, 238, 257; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 79-81; İkbâl-i Âştîyânî, *Kâbûs-i Veşmgîr-i Ziyârî*, Berlin 1342/1923; Muhammed Nâzım, *The Life and Times of Sultân Maĥmûd of Ghazna*, New Delhi 1971, s. 21, 77-78, 191-192; Ahmet Güner, *Büveyhîler'den Adudu'd-Devle ve Dönemi* (doktora tezi, 1992), Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, s. 91-93, 95-96, 97; Cl. Huart, "Kâbûs", *IA*, VI, 31-32; A. D. H. Bivar, "Gunbadh-i Kâbûs", *El²* (İng.), II, 1139; C. E. Bosworth, "Kâbûs b. Wushmagîr b. Ziyâr", *a.e.*, IV, 357-358.

AHMET GÜNER

KÂBÛSNÂME

(قابوسنامه)

Kevkâvus b. İskender'in (ö. 475/1082'den sonra) nasihatnâme türündeki eseri (bk. KEVKÂVUS b. İSKENDER).

KÂBÛL

(bk. KÂBÛL).

KABZ

(القبض)

Sâlikin mânevî bir tutukluk içinde bulunması halini ifade eden tasavvuf terimi.

Şözlükte "daralma, büzülme; tutukluk, durgunluk, sıkılma, tasalanma" gibi anlamlara gelen kabz, tasavvuf terimi olarak sâlikin bir anda kalbine gelen (bk. VÂRID) mânevî sıkıntı, huzursuzluk sebebi-